

БУХОРО ОБЛАСТИДА 1950-ЙИЛЛАРДА СУҒОРИШ ИНШООТЛАРИ ҚУРИШ ТАРИХИ

Мирзоев Шарифжон Миршакарович

Осиё Халқаро университети ўқитувчиси

Бухоро давлат университети таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8364305>

Аннотация. Ушбу мақолада Бухоро областида 1950-йилларда суғориш иншоотларини қуриш тарихи бўйича маълумотлар келтирилиб ўтилган.

Калим сўзлар: суғориш иншоотлари, суғориш тизимлари, ёгингарчилик миқдори, сув йўллари, сув хўжалиги ташиқотлари.

HISTORY OF CONSTRUCTION OF IRRIGATION FACILITIES IN BUKHARA REGION IN 1950S

Abstract. This article provides information on the history of the construction of irrigation facilities in the Bukhara region in the 1950s.

Key words: irrigation facilities, Irrigation systems, amount of precipitation, waterways, water management organizations.

ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА ИРРИГАЦИОННЫХ СООРУЖЕНИЙ В БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ В 1950-Е ГОДЫ.

Аннотация. В данной статье представлены сведения об истории строительства ирригационных сооружений в Бухарской области в 1950-е годы.

Ключевые слова: ирригационные сооружения, оросительные системы, количество осадков, водные пути, водохозяйственные организации.

Янги суғориш тизимларига ўтиш қарори Бухоро областида мавжуд сув муаммосини яққол кўрсатиб берди. Суғориш тизимлари деярли яроқсиз ҳолатига келиб қолаганди. Мисол учун, Зарафшон дарёсида мавжуд Хархур, Дуоба, Мохонқўл каби иншоотлар авария ҳолатида эди. Ушбу объектлар зудлик билан транспорт ва ишчи кучи билан таъминлаш талаб этарди.

Акс ҳолда 1951 йилда ёгингарчилик миқдори меъеридан бир неча бор ортиқ бўлиши, дарё сув сатҳи ниҳоятда кўтарилиши натижасида ирригация иншоотларга талофат кўриши мукинлигидан Республика Сув хўжалиги вазирлиги Бухоро области раҳбариятини огоҳлантиради¹. Юқорида келтирилган мисол сув мўл бўлган йилларда ҳам область экин майдонларига сувни тенг ва барқарор тақсимлаш имконияти йўқлигидан далолат бериб турибди. Сув йўллари, коллектор ва заур тармоқларини тозалаш ишлари талаб даражасида эмас. 1953 йилни 20 январ ҳолатидаги маълумотга қараганда область бўйича тозалаш ишлари палани 52 фоизга бажарилган.

Бу ишларга режа бўйича ҳар куни 30 минг киши қатнашуви лозим бўлган ҳолда, фақат 6,5 минг киши иштирок этган. Экскаватор парки ва бошқа ер казиш механизмлари колхозлараро коллектор тармоғини тозалашда нўноқлик қилган². Шунга қарамасдан сув таъминотини яхшилашга қартилган тадбирлар кўлами тизимли кенгайтириб борилди.

¹ Бухоро вилоят давлат архиви 1111-фонд, 1-рўйхат, 136-иш, 83-варак

² Бухоро вилоят давлат архиви 1023-фонд, 1-рўйхат, 906-йиғма жилд, 30-варак

1952 йилни 12 апрель санасида Обком партия томонидан “Бухорода пахта хомашёси етиштиришни янада кўпайтириш чора-тадбирлари тўғриси”даги қарор қабул қилинди. Унда область суғориладиган ерлари мелиоратив ҳолатини яхшилаш, сув хўжалигини механизациялаш ҳамда алмашлаб экишни жорий қилиш асосида яқин 2-3 йилда пахта ҳосилдорлигини 22 центнерга етказиш вазифа қилиб қўйилди. Белгиланган вазифаларни асосий қисми сув таъминоти масаласига алоқадор бўлди. Область қишлоқ ва сув хўжалиги ташкилотлари эскидан экилиб келинаётган ҳамда янги суғорилиши режа қилинган ерларни сув билан таъминлаш, мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишларига 15 от кучига эга бўлган жами:3200 дан ортиқ трактор, 69 та экскаватор ва кўплаб бошқа ер қозиш ва текислаш маиналарини жалб этади³.

Истикболда Марказий Бухоро коллектори куриш, Жанубий-Бухоро ташламаси зах сувларини Қоракўл воҳасидан чиқариб бориш, Моҳонкўл ташламасида замонавий инженерлик типидagi иншоотлар куриш кўзда тутилди. 1954-1955 йиллар коллектр ва дренаж тармоқлари 8,5 млн³ млнга, Зарафшон дарёсидан сув олишга мўлжалланган иношатлари ҳажмини 300 тага етказиш ҳамда Қуйимозор сув омбори курилиш ишларини яқунлашга қарор қилинди⁴. Зарафшон воҳасини сув таъминотига қаратилган кенг-кўламдаги тадбирлар ўз самарасини берган бўлса-да, соҳада амалга ошириши режа қилинган ишлар кўп эди.

Жумладан, Зарафшон дараёсидан сув олувчи каналларни бирлаштириш ва уларда шлюзлар куриш; Вобкент, Жўйзар ва Хайрабод сув иншоотларида қайта куриш ишларини олиб бориш; Бухорони жанубий заур зонасида Зарафшон дарёси чап қирғоғида, Бухорони шимолий заур зонаси Зарафшон дарёси ўнг қирғоғи, Қоракўл дельтаси, Бухоро райони ва Кармана районида мавжуд заурлар қайта курилиб, янги заурлар чиқариш; ишлаб чиқариш тажрибаси шаклидаги 3 та қудуқсимон заурлар куриш; Зарафшон дарёсида Торабод сув узелини куриш кабилардан иборат бўлди.

XX аср 50-йиллар бошида область ирригация ва мелиорация тизимларини ривожлантириш мақсадида белгиланган чора-тадбирлар кейинчалик сув таъминоти яхшиланишига оз бўлсада ҳисса қўшди. Аммо, муаммони тўлиқ бартараф этишга мувофиқ бўлинмади. Гидротехник иншоотлар қайта курилди, тозаланди, назоратга олинди. Лекин, Заафшон дарёси юқори оқимида сув сарфини кескин ошрилиши ҳисобига Бухоро областга келувчи сув ҳажми йилдан-йилга камайиб боради.

1954 йил 3 июнь ЎзССР Министрлар Совети “Самарқанд ва Бухоро областлари ўртасидаги сув тақсимоти тўғрисида”ги қарорини қабул қилди. Қарорда ҳар иккала область раҳбариятидан сув тақсимоти масаласига жиддий эътибор қаратиш талаб этилди:

-Бухоро областига келувчи сув ҳажми камайган тақдирда Каттакўрғон сув омборидан эҳтиёж қондирилсин;

-1954 йил августидан Бухоро области Тўдакўл ва Қуйимозор сув омборларини фойдалнишга топширилсин;

-Нарпай канали дамбасида 24 соат ишлашга эриши мақсадида зурур ишчи кучи ва мутахасисларни жалб этиш кабилар⁵;

³ Бухоро вилоят давлат архиви 1023-фонд, 1-рўйхат, 906-йиғма жилд, 33-варак.

⁴ Бухоро вилоят давлат архиви 1023-фонд, 1-рўйхат, 906-йиғма жилд, 33-варак.

⁵ Бухоро вилоят давлат архиви 1023-фонд, 1-рўйхат, 876-йиғма жилд, 173-варак

Аммо, ушбу режалари шошма-шошалик ҳамда вазиятдан келиб чиқиб фавқулотда қабул қилнган қарорлар эди. Зотан, Нарпай кана сув ўтказиш қобилияти ҳисобга олинмасдан катта ҳажмда сув берилгани боис авария кузатилди. Бу каби авариялар қайта такрорланмаслигини олдина олиш мақсадида юқоридаги қарорда дамбага алоҳида этибор қартилганди.

Қийинчиликларга қарамасдан 50-йиллар орхилларида ирригация соҳасида бир қадар ижобий натижаларга эришилди. 1959 йил область 53328 га суғориладиган ерлар янги суғориш тизимига ўтказилди. 1649 га ерла ирригация-мелиорация ишлари олиб борилди, шундан 1223 га қўриқ, шу йилда янги суғориш тизимлари режасига асосан 87512 дарах кўчатлари экилди⁶. Янги суғориш тизимларига ўтилиши муносабати билан сув парланиши камайди, ерларни шўрланиш ва ботқоқга айланишига чек қўйилди шунингдек, суғориладиган ерлар оптималлаштирилди.

Оптималлаштириш натижасида область худуди тартибсиз ер фонди 5 га дан 25 гагача бўлган йирик участкаларга бирлаштирилди. Суғориш картасини умумлаштирилиши шароитида мавжуд техникадан унумли фойдаланиш ва суғорма деҳқончиликни комплекс механизациялаш имконияти юзага келди.

Суғориш тизимларини ривожланиши экин майдонлари мелиоратив ҳолатини яхшиланишига олиб келди. Қуйи Зарафон воҳаси шўрланиши ва ботқоқланишини олдини олиш мақсадида йирик коллекторлар: Марказий Олот 16 км узунликда Олот районида, Шимолий Бухоро 28 км узунликда Ғиждувон район, Нақиб 20 км узунликда Ромитан район, Катгазаур 16,5 км узунликда Қизилтепа район, Харғўш 23 км узунликда Галаосиё райони ва бошқалар қурилиб фойдаланишга топширилди⁷.

50-йиллар охириларида келиб область ирригация ва мелиорация борасида ижобий ўзгаришлар кўзга ташлана бошлади. Бироқ, муттасил ўсиб бораётган сувга бўлган эҳтиёжни таъминлаш имконияти бўлмади. Ирригация тизимлари баҳорда юқори сув босимида дош бера олмаса, кузда талаб этилган сувни дарёдан олиш имкониятига эга бўла олмади. Бу ҳолатда сув хўжалиги органлари юқоридан сувти тежаш ва ундан унумли фойдаланиш кўрсатилган директив топшириқлар олиб туради.

Жумладан, ҳар бир колхоз ва совхозлар вегитация даврида ички сув ресурсларидан фойдаланиш чора-тадбирларини кўришга топшириқ берилади. Унда мавжуд коллектрлар ва ботқоқларда тўпланиб қолган сувларни насослар ёрдамида тортиб далаларни суғориш мақсадида фойдаланишга йўналтириш таъкидланади⁸. Юқорида келтирилган мисоллар область сув муаммоси ҳалигача долзарб бўлиб қолаётганидан далолат беради. Сув маласаласини бартараф этилма экан, совет ҳукумати белгалаган режаларни амалга оширишни амалда иложи йўқлиги барчага маълум бўлиб қолди.

Республика ҳукумати СССР раҳбарияти эътиборини Бухоро областидаги вазията қаратишга мувофақ бўлди. 1958 йилда Зарафшон аодийсини сув билан таъминланишини тубдан яхшилаш мақсадида Амударё сувини Бухоро областига ташлаш лойиҳаларини

⁶ Ауму-Бухоро ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси жорий архиви, 1950-ййғма жилд, 75-варақ

⁷ М.М.Тагиев. Из истории ирригационного строительства низовьев Зарафшанской долины. –Тошкент: Фан, 1978. –С. 52.

⁸ Бухоро вилоят давлат архиви 1111-фонд, 1-рўйхат, 136-ййғма жилд, 151-варақ

амалда рўёбга чиқариш ишлари бошлаб юборилди⁹. Зеро, Аму-Қоракў, Аму-Бухоро (Биринчи ва иккинчи навбатлари) каналлари Амударё сувини Бухоро области экин майдонлари суғорилишига катта ҳисса қўша бошлади. Кўп йиллик ору – ҳаваслар рўёбга чиқарилди. Бухоро области сув таъминоти 1975 йилга бориб юз фоиз Амударёда суғориш системасига ўтказилди. Ўз ўрнида муаммолар ижобий ҳал этилиб, қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожига муносиб ҳисса қўша бошлаганди.

⁹ М.Тагиев. Амударё сувлари Бухоро далаларида. –Тошкент: Фан, 1988. –Б. 15.